

Віктор Шаповал (Москва, Росія)

ПЕРЕОЦІНКА ВНЕСКУ УКРАЇНСЬКОГОЦИГАНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ ДО РОСІЙСЬКОГО ЗЛОДІЙСЬКОГО ЖАРГОНУ у світлі критики сумнівного джерела 1927 р.

У 1931 р. було опубліковано статтю акад. О. П. Бараннікова “Цыганские элементы в русскомворовском арг” [3, с. 139-158]. Вона й до нашого часу грає роль найважливішої і найавторитетнішої репліки на означену тему. Фактична безальтернативність цієї праці на десятиріччя наперед визначила, але й обмежила напрямки вивчення і підходи до оцінки циганського лексичного впливу на російський жаргон (арго).

Щодо аспектів ромології цю працю було виконано на високому рівні, але джерелознавчі аспекти аналізу жаргонного матеріалу можуть бути і вже були частково доповнені і критично переглянуті [18].

Коротко кажучи, на підставі аналізу лексичного матеріалу чотирьох жаргонних джерел О. П. Баранніков зробив наступні висновки:

1. З усіх російських арго циганські елементи виступають як досить повноцінний компонент тільки у злодійській мові.

2. Число виділених циганських елементів перевищує дві сотні слів [3, с. 139, 145].

Зрозуміло, О. П. Баранніков і в цьому випадку не міг не звернути уваги на поділ циганської мови на теренах СРСР на два, як він твердив, діалекти: північний та південний: “Мои наблюдения последних 10-15 лет выявили факт, давно известный самим цыганам, но неизвестный науке цыгановедения, а именно, факт значительных различий между северными и южными цыганскими диалектами” [4, с. 181]. Це була одна з його найулюбленіших тем.

Він констатував, що елементи, які увійшли до злодійського арго, теж належать до двох діалектів циганської мови, північного – великоруського та південного – українського [3, с. 158]. Таким чином, до свого особистого відкриття південноциганського діалекту як окремого лінгвістичного об’єкту О. П. Баранніков додав ще й тезу про помітний вплив цього діалекту на

злодійський жаргон, який виник на базі російської мови і був вже тоді розповсюджений по цілій колишній Російській імперії.

Той останній висновок викликає кілька додаткових питань, бо автор випустив з поля зору деякі деталі, які здаються важливими для утворення несуперечливої картини. Обмежимось питаннями, що стосуються джерелознавчого аналізу розглянутого О. П. Баранніковим матеріалу, яких сформулюємо три:

1) Які джерела з чотирьох, що їх використано у статті, містять лексичні запозичення з українського циганського діалекту?

2) Скільки слів запозичено до злодійського жаргону з північноросійсько-циганського та скільки саме з українського циганського діалекту?

3) Чим обумовленотаким помітний вплив саме цього українського циганського діалекту на наддіалектний злодійський жаргон?

В статті О. П. Бараннікова ми не знайдемо на ці питання прямих відповідей, але можемо спробувати їх сконструювати на підставі його даних.

1) Які джерела містять запозичення з українського циганського діалекту?

О. П. Баранніков називає використані джерела, це три словники і одна словникова картотека

“1. В.Ф. Трахтенберг Блатная музыка (“Жаргон тюрьмы”), под редакцией и с предисловием проф. И.А. Бодуэна-де-Куртенэ СПб., 1908.

2. М.В. <sic! треба: В.М.> Попов. Словарь воровского и арестанского <sic! – В.Ш.> языка. Киев, 1912.

3. С.М. Потапов. Словарь жаргона преступников М., 1927.

4. Картотека по русским арго Б.А. Ларина” [3, с. 145].

Слід зауважити, що циганський за своїм походженням лексичний матеріал у перших двох словниках майже відсутній. Серед нечисленних надійно обґрунтованих з боку етимології циганізмів знаходимо три одиниці:

а) “**Бульда**. Педерастія” [17, с. 11; 12, с. 21; 13, с. 8]. Пізніше у дещо іншому написанні, яке може свідчити про фонетичне засвоєння: “**Булда** – педерастія” [14, с. 20]. Циганська етимологія досить широко відома: від складного дієслова *de- buje* ‘coiter’, пор. дієприкметник ж. р. *bule-dini* ‘prostituéé’ [19, с. 62, під *bol*], північноросійсько-циг. *тэ дав буем* ‘futuum’ [8, с. 48, 59], від *бул* (ж. р.) ‘зад’ + *дэ* ‘давати’ [4, с. 18, 43; 20, с. 36]. Важко зрозуміти, чому О. П. Баранніков не помітив цього запозичення з циганської мови. Воно має риси повної граматичної і фонетичної адаптації, що безперечно свідчить про досить довгий період адаптування.

б) «**Ракло**, – босяк, **юж**<ное>.» [12, с. 73]. Циганська етимологія базується на семантичному переносі: циг. *ракло* ‘нециганський парубок’ > жаргонне *ракло* ‘босяк, злодій’. Вона солідно обґрунтована [3, с. 139, 154; 9, с. 136–137; 16, с. 20–21] і ін. Пор. харківське: «**Раклом**... Босяк» [5, с.: 4].

с) Досить вірогідно, що тоді ще свіжим жаргонізмом циганського походження було й дієслово: «**Хавать** – есть» [1, с. 679, цит. за: 15, с. 213; 12, с. 90]. Про його зв’язок з дієсловом *ха* – ‘їсти’ йдеться у: [3, с. 150–151, 156]. Доречі, С. М. Потапов у 1923 р. ще не знав цього дієслова, бо, копіюючи його із словника Попова, замінив на фонетично близьке: «**Хватать** – есть» [13, с. 61].

Ці три слова не мають специфічних рис, які б відрізняли північноросійсько-циганський діалект від південноциганського діалекту. Вони могли бути запозичені з будь якого з тих двох діалектів.

Можна з’ясувати, що використання четвертого джерела (картотеки Б. О. Ларіна, яка вже не існує на сьогодні) дало О. П. Бараннікову лише три позиції, з яких перші дві викликають сумніви щодо коректності їх фіксації, а третя – щодо її циганського походження

а) «гамо ‘хомут’» < циг. «hamu <sic!> ‘хомут’» (з румунської) [3, с. 156]. Пор. з іншим (вірним) наголосом: північноросійсько-циг. «**гаммо** [<мн.> гаммы] м хомут» [4, с. 33].

б) «дарашля ‘иди подальше’» < циг. (сервіцьке) «darany sl’а или daran sl’а ‘стало страшно, испугался’» [3, с. 153]. Видається більш вірогідною трактовка запису *дарашля* ‘йди подалі’ на підставі келдерарського чи подібного діалекту, наприклад: **дур ашилямн! / dur ašil’aěn!** ‘далеко відстав (ти)!’, де форма минулого часу 2-ї особи однини, можливо, виконує функцію спонування, наказу: ‘відчепись, геть!’ [18, с. 110].

в) «дзет ‘берегись’» < циг. «dzet ‘масло’»; [3, с. 157]. Здається, що *дзет* ‘берегись’ не циганське, а створене від жаргонного *зетить, зтить* ‘глядіти’ [10, с. 224, 228]. Поза тим, циг. *дзет* означає ‘олія’ [4, с. 36, 56; 20, с. 53], але реконструкцію **масло* (дзет?) ‘сигнал небезпеки’ можна порівняти скоріше з німецьким жаргонним *Butter* ‘наглядач’, яке пов’язане, подібно, із значенням ‘вершкове масло’, а не ‘олія’. Воно походить, як вважає З. Вольф, від циг. *вудэр* ‘двері’ [23, с. 67-68, № 801].

Важливо підкреслити, що навіть сам автор словника 1927 р. С. М. Потапов незадовго перед тим не знав того нового жаргонного лексичного матеріалу, який походить з циганської мови. На це вказує той факт, що даний матеріал не увійшов до словника 1923 р. [13]. Пор. вище *хавать*. Таким чином, більше сотні нових циганських елементів, розпізнаних О. П. Баран-

ніковим, з’явилися вперше і одномоментно тільки у словнику 1927 р. Лише це джерело свідчило про їх присутність у жаргоні. Три інші з чотирьох джерел таких слів не знають і наявність численних циганізмів у лексиці жаргону не підтверджують. Вже одна така розбіжність даних примушує уважно перевірити свідчення такого унікального джерела.

2) Скільки слів запозичено до російського злодійського жаргону саме з українського циганського діалекту?

О. П. Баранніков помітив принаймні 11 слів, які, на його думку, запозичено до злодійського жаргону з українського циганського діалекту.

1. приклад трансформації на підставі народної етимології: «хан в дыре ‘церков’» – південноциг. *kxand’ir’н* ‘церква’ [3, с. 146, 150, 156, 158]. Діалект у даному випадку точно ідентифікується, оскільки має специфічну фонетичну рису: [d’i] замість первинного [gi / ge], пор.: [20, с. 77; 22, с. 61].

Крізь дилетантські зрусифіковані записи словника 1927 р. досить часто проглядає українська основа: замість циг. *kxand’ir’н* можна скоріше почути укр. *хан в дірі*, ніж рос. *хан в дыре*. Циг. *охто* ‘вісім’, відчуте як «просто» *a+xто*, потім трансформується в рос. «культурно» *a+кто*. Не можна виключити й можливість того, що загадковий запис «**Пчела** – жена» [14, с. 132] маскує укр. *бджола*, з яким, за тим же самим принципом заміни незрозумілого на подібне, було помилково ідентифіковано циг. *джувлям* – ‘жінки’, перекладене як ‘жена = дружина’. Але полювання на такі чудернацькі циганізми – дуже непевна справа. Полишимо їх, оскільки тим матеріалом важко що-небудь довести, крім того, що джерело копіювали, намагаючись зрозуміти, що взагалі небезпечно, а тут призвело до значних пошкоджень

2. (?) «вана ‘он, она’» – південноциг. *voj* ‘вона’, *vou* ‘він’, ‘они’ *vonij*, ‘вони’ [3, с. 150]. Але запис *вана* видається більш подібним до укр. *вона*, трансформованого відповідно «принципам великоруської фонетики» [3, с. 147; 10, с. 88].

3. «дей ‘мать’» – *dej* ‘мати’ [3, с. 154]. Маючи на увазі фонетичну рису: [de] замість первинного [da] (пор.: [20, с. 47; 22, с. 36]), можна погодитися, що йдеться про південноциг. *дэй* ‘мати’ [4, с. 43], або про келдерарське з м’яким [д’].

Специфічною південноциганською рисою є наголошений [-и] на кінці іменників жіночого роду, який відповідає північноросійсько-циганській кінцівці [-ы]:

4. «**Горуни** – корова» [14, с. 38] – південноциг. *guruwn’н* ‘корова’ [Баранніков 1931: 147, 155].

5. «рунни» ‘жінка, циганка’ – південноциг. *romn* ‘циганка’ [3, с. 147, 154].

6. «грасни ‘кобыла’» – південноциг. *grasn* ‘н ‘кобыла’ [3, с. 155].

7. «сунакуни ‘золото’» (точніше: ‘золот \bar{a} ’) – південноциг. *sumnakuny* ‘золотий’ / *sumnakun* ‘золота’ [3, с. 156].

8. написано з помилкою(а=и): «гра (гри) ‘лошадь’» – південноциг. *gra* ‘кінь’ [3, с. 155].

9. «авыла ‘довольно’» – південноциг. *avīia* ‘прийде, буде’ [3, с. 152]. На місці наголошеного[э] запис *авыло* вказує на вимову вузького сервіцького[и], пор.: [3, с. 122–123].

10. «мандра / мандро» ‘хліб’ – південноциг. *mandry* ‘хліб’ [Баранников 1931: 156].

11. написано з помилкою(н=и, и=ч): «чукич ‘кнут’» – південноциг. *шукн* ‘н ‘батіг, нагайка’ [Баранников 1931: 156], пор. сервіцьке *чужняри* ‘пастух’.

12. пы хвора ‘на базар’ («**Пыхвара** – базар» [14, с. 133]) – південноциг. *хворо* ‘базар’ [3, с. 147].

Ці одинадцять, не враховуючи сумнівного *вана*, слів мають помітні риси, які їх чітко відрізняють від слів інших циганських діалектів. (О. П. Баранников знайшов ще принаймні 70 одиниць, що їх циганське походження як можна судити сьогодні, не викликає сумнівів, чого не можна з такою ж певністю стверджувати про їх належність до будь-якого жаргону.) Це тільки приблизно 14% від загальної кількості циганізмів, які розпізнав О. П. Баранников).

До північноциганського діалекту має стосунок назва *грай*, але не *грас* ‘кінь’. О. П. Баранников відчитував на місці да дольнем північноциганське да полине ‘поняли’. Ще П. Патканов розглядав слово парняк ‘25 рублів’ як похідне від циганського *парно* ‘білий’ [11, с. 147; 3, с. 157]. В інших випадках важко знайти якісь певні риси цього північного діалекту.

Треба додати, що «південноциганський діалект» (як його трактував О. П. Баранников) залучав, мовлячи у сучасних термінах, *сервіцький*, сусідні діалекти циган України та навіть діалекти новоприбулих влахів-*сербіян*. Діалекти останніх ще не чітко розпізнавалися вченим на початку 1930-х рр. [18, с. 123]. Тому, наприклад, драберить ‘грати в карти’ (точніше: «**Даберить**», яке може бути й не циганським, пор.: «**Добирановка** – подобранная по рисунку на рубашке колода карт» [14, с. 41, 45]) досить сміливо порівнювалось з південноциг. *драбатяр*- ‘ворожити’ [3, с. 152; 2, с. 29], а не прямо з влашським *драб-ар*-, до якого ця реконструкція наближається фонетично.

Але й власне українсько-циганський (*сервіцький*) матеріал у статті О. П. Баранникова не завжди був розпізнаний повністю. Так, не було помічено кілька слів, зафіксованих лише у приблизному непрофесійному записі:

12. «**Гугно** – сахар» [14, с. 40] – південноциг. *гуглом* ‘солодкий/ цукор’ [4, с. 1938: 32].

13. написано з помилкою(а=и): «**Джи** – идти» [14, с. 44], – південноциг. *тэ джа* ‘іти’ [4, с. 35], щодо якості запису пор. вище написано с тою ж помилкою *гра* (№ 8).

14. «**Раво** – мука, рожь» [14, с. 133] – можливо, південноциг. «**варом*** м мукам» [4, с. 20], якщо не келдерарське *арро*.

15. «**Ракзура** – жеребец» [14, с. 134] – напевно південноциг. *[г]ра[h] зура[лом] ‘кінь сильний’, де останній наголошений склад -ло ототожнюється з російським *во!* і відкидається: *(г)раг+зура-лу = *ракзура – во! [18, с. 122].

16. «**Потрым** – конская карточка» [14, с. 127] (обов’язковий реєстраційний документна коня) – циг. *патримн* (ж. р.) ‘аркуш, документ’ [4, с. 89]. Вплив укр. *потримамти* досить ймовірний, тільки не можна напевно сказати, хто так змінив слово: інформант чи автор запису.

Можна було б розглянути ще деякі записи із словника 1927 р., але вони б не змінили загального враження, що південноциганські слова було записано кимось, хто їх погано розумів і недочував, та ще й на додаток не мав можливості звернутися безпосередньо до інформанта за роз’ясненнями.

Про знівечені в процесі запису південноциганські фрази, які чомусь теж потрапили до словника 1927 р., О. П. Баранников слушно зауважив, що вони не належать до постійних компонентів російського жарго [3, с. 158]. Зрозуміло, що він їх практично і не аналізував, але в них є цікавий з лінгвістичної точки зору матеріал.

17. Фразу «**Батенни грас жен** – приемщик краденых лошадей» [14, с. 12] я відчитував як келдерарську. *битиндем грас темн* ‘продали (вони/ ви) коней’ [18, с. 114]. Але треба зважати на те, що цей запис не був фонетично точним щодо позначення твердості-м’ якості приголосних, тому фраза може бути й сервіцькою: *битиндэм грас тэмн*.

18. «**Бут гадженапо** – много народа на рынке» [14, с. 21] – південноциг. *бут* ‘багато’, *гадженыпом* – збірний іменник від *гаджём* ‘нециган, росіянин, селянин’ [4, с. 30]. Суфікс абстрактних іменників -*ыпо* знаходиться ще у **миштыпо*, див. №№ 20–21.

19. «**Джуга мартхаштыни** – выпить самогонки» [14, с. 44] – південноциг. *чху(w) гамимр(а) тх(э) аштыним – укр. ‘став «гомимру» й остамнню’, де циг. *чху(в)* (з твердим [чх]) ‘став, клади’; жаргонне *гамымра* – ‘алкогольний

напій» [14, с. 35], *тх* – варіант сполучника *тхэ* ‘і’ передпочатковимголосним наступного слова; **аицхынїх / ачхынїх* – форма ж. р. однини *аџ-и-і/аџ-и-і* дієприкметника від дієслова *аџ-* ‘залишитися’.

20. помилково відчитано *ан* на місці *ип*: «**Лак мищано отружинды** – воровать от своей шайки цыган» [14, с. 80] – південноциг. **лав мищипо о ромэндэ* ‘беру добро <у> циган’, де «**лак**» = *лав*, «**мищано**» = *миштыном* – збірний іменник від *мишто* ‘добре’ [4, с. 30], «**отружинды**» = артикль *о* + розгляньте О.П. Баранніковим *roméndir, roménde* ‘від циган’ чи ‘у циган’, пор.: [3, с. 146].

21. помилково відчитано *еню* на місці *ипо* (ресегментація елементів букв): «**Мещеню** – брюки» [14, с. 92] – південноциг. *миштыпóх* ‘добро / майно’ – збірний іменник від *мишто* ‘добре’. Пор. № 21. Подібну форму цього суфікса мають, наприклад, *ловари, гурвари* (Угорщина), *румунгро* (Словакія): **мї́тиро, ла́іро** *n t* goodness, kindness [21].

22. «**Простая секедана бакру** – идут арестовывать» [14, с. 130] – південноциг. **Прастамйа/прастамһа! С[с]кэдэмна! Бамкро!* ‘Біжим! Забирають! Козел <йолопе>!’; де *прастахйа < прастахга* ‘біжимо’; *скэдэмна* – 3 о. мн. ‘збирають’ (можливо, з емпатичним довгим початковим [с-]: **сскэдэхна*); *бакро* – звернення від «**бакром** м [бакрэм] баран, (*Мар<иуніль>*) козел» [4, с. 102, 126, 11].

23. «**Пучколана отбелить** – ударить в грудь» [14, с. 132] – можливо, це південноциг. **по* [ʔ]*колынам вов даб дэмла* – укр. ‘в груди він стусана дасть’, де *по / про* ‘на’ – ненаголошеневимовляється як [пу]; [ʔ] – можливий носовий приступ (Anlaut) перед початковим задньоязиковим; *колынам* – мн. від *колымн* ‘груди’; *вов* ‘він’; складене дієслово *даб дэмла* ‘бити, стусана давати’.

24. «**Пысоман выджину** – доказан» [14, с. 133]. Цю фразу частково коментував О. П. Баранніков [3, с. 152]; можна лише додати, що в цілому вона досить точно калькує укр.: *На чому* (‘по чому’) *мене визнано?* = *Пэ со ман выджан[гл]ом?*

Розглянуто 24 одиниці, які ймовірно можуть бути запозиченнями з українського чи південноциганського діалекту. Більшість цих слів і фраз О. П. Баранніков не помітив або відмовився аналізувати, решту знайшов тільки у словнику 1927 р. На підставі цього одного дуже сумнівного джерела відповідати на питання, скільки слів запозичено до злодійського жаргону саме з українського циганського діалекту, не можна, але здається, що в реальності їх значно менше, ніж встиг відшукати О. П. Баранніков. Можливо, й зовсім немає. Щоб прийняти це уявне протиріччя між присутністю

циганських слів у словнику жаргону і висновком, що (оскільки їх багато в словнику, то) в жаргоні їх нема, треба розрізняти кілька аспектів достовірності даних джерела:

а) Напр., *Простая секедана бакру* – це абсолютно достовірна фіксація циганської репліки. Якийсь циган у середині 1920-х років вимовив ці три слова у вказаному порядку. Особа, яка її записала, не знала циганської мови (що ясно з помилок). Одним позитивним наслідком цього незнання є те, що така особа не здатна була цю фразу сфальсифікувати. Таким чином, присутній досить високий рівень достовірності.

б) Але достовірність не треба змішувати з точністю фіксації, помилки теж наявні.

в) Цю достовірну фіксацію можна ще й некоректно інтерпретувати (напр., як речення з російської мови у її жаргонному варіанті), але це вже не провина первинного джерела.

3) Чим був обумовлений такий помітний вплив саме цього українського циганського діалекту на наддіалектний російський злодійський жаргон?

Якщо звернутись до іншої праці О. П. Бараннікова, то можна зрозуміти, що він не бачив протиріччя у розглянутому матеріалі і був переконаний у слушності своїх висновків: «Цікаво зазначити, як це я виявив недавно, що велика частина словника злодійського аргю складається з циганських слів. Найпотрібніші поняття в цьому аргю визначаються циганськими словами». У цій праці він додає одне жаргонне слово, якого немає ані у словнику 1927 р., ані в його попередній власній статті: «*ле* “брати”, циг. *ле*» [2, с. 29-30]. Якесь загадкове джерело, коли не уявлення самого вченого, могло підказати таке слово.

О. П. Баранніков щиро вірив у реальність матеріалу словника 1927 р. Тут не треба шукати сліду будь якого лицемірства чи політичного замовлення, як про це пишуть шановні автори нової історії циган [7, с. 148–153, 314]. Але у тенденційності та однобічності деякі пасажі статті можна запідозрити: «Висидка у в’язниці – звичайне явище для кочуючих циган. Протягом одного літа 1928 р. мені довелося зустріти у різних місцях південної Великої Росії та України кілька десятків сімей, кормильці яких сиділи у в’язниці.

Висидка є так широко розповсюдженим явищем, що у розмовах з російськими циганами вказують як на виключну рису на те, що той чи

інший циган не сидів у в'язниці» [3, с. 143]. Це, мабуть, не найкращі аргументи для мовознавства, але вони чомусь були акцентовані.

Коли прийняти точку зору О. П. Бараннікова, то йдеться про безпрецедентний вплив. Але точно вирахувати, яка частина нових циганізмів прийшла до джерела 1927 р. з українського циганського діалекту, неможливо. Більшість тих слів, яких можна розпізнати близько сотні, не має яскравих діалектних рис. Якщо ж полічити ще й фрази, то матеріал стане помітно більшим. Якими причинами можна пояснити присутність лексичних елементів саме цього територіально дуже обмеженого українського циганського діалекту в словнику 1927 р., ми не знаємо. Дуже сумнівно, щоб наддіалектний, тобто міський, злодійський жаргон, поширений далеко за межами регіону традиційного розселення циган цієї невеликої етногрупи, зазнав серйозного впливу з боку географічно і функціонально обмеженого сервітського діалекту. Не треба забувати, що більшість носіїв цього діалекту вже певний час жила осіло. Та й сам діалект не був надто престижним. Серви-хухли його фактично втратили [7, с. 242].

Нема сумнівів, що така парадоксально велика кількість лексичних одиниць і речень – результат активних контактів. Але яких? Постійних чи випадкових? Групових чи особистих? Можна зрозуміти, що час контакту тривав недовго, оскільки словник 1927 р. подає досить мало циганських запозичень, які б були пристосовані до граматичних особливостей російської чи взагалі слов'янської мови. Див. №№ 3 – 8 та ін. Слів і фраз зафіксовано досить багато, але серед того матеріалу важко помітити одиниці, які б мали виразні риси адаптації. *Джуга мартхаи тыни* – то в жодному разі не слов'янська фраза.

Подібне протиріччя між кількістю матеріалу та якістю його засвоєння могло виникнути тільки у ситуації, коли хтось протягом досить короткого часу записував **циганські** слова і фрази. Він не володів циганською мовою, але працював старанно. Все те, що йому пощастило зібрати, увійшло до словника 1927 р. у необробленому вигляді. Може, тільки знівечене під час копіювання.

Важко було б гіпотетично зреститувати ситуацію, яка б могла призвести до таких своєрідних лінгвістичних наслідків, що їх віддзеркалив словник 1927 р., коли б випадково мені до рук не потрапило видання, де йшлося про щось на диво подібне. Це оповідання одного чеха про його життя у СРСР. Той чех, В. Балінт, там коротенько задував, як він випадково став тасмним агентом і стежив за циганами: «В 1923 году я решил вернуться

к себе на родину. <...> Почти уже на границе попал я в руки пограничной охраны. Арестовали меня, раба Божьего, и под охраной отправили в Проскуров, а там посадили в каталажку Чеки. Председателем Чека в Проскурове в то время был земляк военнопленный – Вишновский. Вот этот земляк и уговорил сделаться сексотом, угрожая, в противном случае, обвинить меня в шпионстве. <...> Мне поручил работать по линии борьбы с конокрадами, убийцами, ворами и другими уголовными преступниками. <...> Из распросов жителей я узнал, что в то приблизительно время через селение проходили два цыгана. Загримированный сам под бандита и босяка, пошел я из села в село искать этих цыган. В селении Михал-Поле, на базаре, действительно мне удалось набрести на этих цыган. Выдавая себя за конокрада, завязал я с ними знакомство. Из разговоров с ними я выяснил, что лошади, которых они продали, были определенно краденые. <...> Цыган этих арестовали, <заодно?> арестовали и меня. Отвезли нас в Проскурови там посадили в Чека. Мне вменили в обязанность выведать их сообщников и выяснить – кто выдавал им лошадиные паспорта. <...> Это было первое и последнее дело моей работы, как сексота» [6].

Зрозуміло, що немає і навряд чи може бути певність у тому, чи тут йдеться про тих самих циган, від яких записано циганський матеріал словника 1927 р., чи ні. Скоріш за все, чех В. Балінт розповів не про ту саму, а тільки про аналогічну, лише у загальних рисах подібну ситуацію. На жаль, ми не маємо беззаперечних доказів за чи проти: 1) словник 1927 р. віддзеркалив записи людини, яка “акала” по-московському наприклад: *акто* ‘вісім’ замість циг. *охто*, – але й чех Балінт досить добре володів російською мовою (краще багатьох робітників-українців, як він сам свідчив); 2) до складу записів увійшли слова і речення трьох чи більшого числа циганських діалектів; тільки двоє інформантів Балінта навряд чи змогли б достарчити стільки різноманітного матеріалу, – але якщо припустити, що «перше і останнє діло» могло було не зовсім останнім, – або циган було не двоє, а більше, то й цей доказ втрачає свою певність; 3) можливо, що однакове оперативне завдання за подібною схемою тоді виконувало кілька агентів, і до словника С.М. Потапова 1927 р. зібрано кілька агентурних звітів.

Не викликає сумніву лише те, що спогади колишнього радянського чеха підтверджують ймовірність фіксації подібного матеріалу з метою агентурної розробки і допомагають краще зрозуміти, яким чином і за яких обставин мовний матеріал подібного аматорського рівня міг бути зібраний.

Далі, історія вивчення злочинського жаргону у СРСР дозволяє уявити собі, як цей матеріал міг опинитися у московському виданні словника для оперативників. У 1923 р. С. М. Потапов, який був правдивим криміналістом, але мовознавцем – тільки в силу необхідності, у передмові до першого видання свого жаргонного словничка (який лише з невеликими додатками копіював словник пристава В. М. Попова 1912 р., змінюючи формально «кінний жандарм» на «кінний міліціонер» та под.) звернувся до робітників радянських органів НКВС на місцях із закликом допомогти зібрати нові слова жаргону: «По мере накопления новых слов, таковые должны сообщаться в Научно-технический отдел У<правления>. У<головного>. Р<озыска>. Р<еспублики>. для разработки и включения в последующее издание» [13, с. 3]. До революції (точніше навіть до 1922 р.) С. М. Потапов служив у Києві експертом-криміналістом, був помітною особою серед фахівців. Можливо якісь його старі зв'язки і обумовили активну і дружню реакцію українського НКВС на цей заклик. У будь-якому випадку до словника 1927 р. не випадково потрапив (нехай і випадково записаний) циганський матеріал саме з України, а не з іншої республіки, яка була тоді у складі СРСР. Нема сумніву, що органи кожної іншої республіки теж могли б у такий спосіб легко додати до союзного словника свою власну фантомну *рактуру* (вище № 15), яка б «збагатила» мову злочинців назавжди, але не схотіли.

Словник жаргону 1927 р. став для О. П. Бараннікова не тільки головним, але фактично єдиним джерелом циганського лексичного матеріалу, що походить, як він думав, із жаргону. На підставі його аналізу О. П. Баранніков дійшов до висновку про те, що українські цигани, чий діалект він тоді активно вивчав (ще один несподіваний збіг обставин), помітно збагатили російський злочинський жаргон. Цей помилковий висновок обумовлено, в першу чергу, тим, що послідовну критику джерела 1927 р., програму якої намітив у тій самій статті О. П. Баранніков, чомусь не було проведено до кінця. Наслідком цієї помилки стало розповсюдження у російській і слов'янській лексикології слабо обґрунтованого уявлення про ніби-то значний вплив загалом (усіх діалектів) циганської мови на російський кримінальний жаргон на лексичному рівні. Таким чином, виявляється, що той ніби значний внесок до злочинського жаргону українського циганського діалекту, про який першим написав і який занадто переоцінював акад. О. П. Баранніков, обмежується тільки одним словником 1927 р. Але останнє джерело, як було, сподіваюсь, доведено, не викликає великої довіри, особливо – коли йдеться про циганізм.

Джерела та література:

1. *Балуев Я.* Условный язык воров и конокрадов // Вестник полиции. – 1909. – № 32. – С. 678–679. Цит. по: [СРВС-I: 211–213].
2. *Баранніков О.П.* Українські цигани. – Київ, 1931. (Національні меншості Радянської України. – Кн. 2.)
3. *Баранніков А.П.* Цыганские элементы в русском воровском арго // Язык и литература – Т. VII. – Л., 1931. – С. 139-158.
4. *Цыганско-русский словарь* / Сост. Баранников А. П., Сергиевский М. В. – М., 1938.
5. *Грінченко Б.* Словник української мови. – Т. 1-4. – Київ, 1907-1909.
6. «Д.Е.» (*Даниил Никитич Е.*) Жизнь на родной земле. (Чехия, не ранее 1938 г.) Подготовкa текста для некоммерческого распространения с исправлением опечаток – С. Виницкий, 2005. Полное имя автора и год издания не указаны // <http://antisoviet.narod.ru>.
7. *Деметер Н.Г., Бессонов Н.В., Кутенков В.Н.* История цыган – новый взгляд. – Воронеж, 2000.
8. *Добровольский В. Н.* Киселевские цыгане. – Вып. 1. Цыганские тексты. – СПб., 1908.
9. *Добродомов И. Г.* К проблемам русской исторической лексикологии нового времени в трудах В.В. Виноградова // Русистика сегодня. – № 3/96. – М., 1996. – С. 119–138.
10. *Мокиенко В. М., Никитина Т. Г.* Большой словарь русского жаргона. – СПб., 2000.
11. *Патканов П.С.* Цыганский язык. – М., 1900.
12. *Попов В. М.* Словарь воровского и арестантского языка. – Киев, 1912.
13. *Потапов С. М.* Блатная музыка. Словарь жаргона преступников – М., 1923. Цит. по: [СРВС-II: 161-226].
14. *Потапов С. М.* Словарь жаргона преступников (блатная музыка). – М., 1927.
15. *Собрание русских воровских словарей: В 4-х тт. / Сост. Влад. Козловский.* – New York, 1983.
16. *Тиханов П. Н.* Брянские старцы. Тайный язык нищих. – Брянск, 1895.
17. *Трахтенберг В. Ф.* Блатная музыка («жаргон» тюрьмы). – СПб., 1908.
18. *Шапвал В. В.* Цыганские элементы в русском воровском арго? (размышления над статьей акад. А.П. Баранникова 1931 г.) // Вопросы языкознания. – 2007. – № 5. – С. 108-128.
19. *Becker-Ho A.* Les princes du jargon. Un facteur négligé aux origines de l'argot des classes dangereuses. Ed. augmentée. – Paris, [1993].
20. *Manush L.* Romany-Latvian-English Etymological Dictionary. – Riga, 1997.

21. Romani lexicon // [Электронный ресурс:] <http://romani.uni-graz.at/romlex>.

22. *Valtonen Pertti*. Suomen Mustalaiskielen etymologinen sanakirja. – Helsinki, 1972.

23. *Wolf S.A.* Wörterbuch des Rotwelsch. Deutsche Gaunersprache. – Mannheim, 1956.

Шаповал Виктор. Переоцінка внеску українського циганського діалекту до російського злодійського жаргону у світлі критики сумнівного джерела 1927 р.

На підставі аналізу російського жаргонного словника С. М. Потапова 1927 р. і статті О. П. Бараннікова 1931 р. доводиться, що слова і фрази українського циганського діалекту розпізнані О. П. Баранніковим, були записані особою, яка не володіла циганською мовою, від її носіїв. Цей неадаптований матеріал не має стосунку до російського жаргону.

Шаповал Виктор. Переоценка вклада украинского цыганского диалекта в русский воровской жаргон в свете критики сомнительного источника 1927 г.

На основе анализа русского жаргонного словаря С. М. Потапова 1927 г. и статьи А. П. Баранникова 1931 г. доказывається, что слова и фразы украинского цыганского диалекта, распознанные А. П. Баранниковым, были записаны лицом, которое владело цыганским языком, от его носителей. Этот неадаптированный материал не имеет отношения к русскому жаргону.

Shapoval Victor. Revaluation of the Ukrainian Romanies contribution to Russian thieves' jargon based on critical analysis of a suspicious source of 1927

On the basis of analysis of the Russian jargon dictionary by M. Potapov 1927 and A. Barannikov articles 1931 it is proved that words and phrases of Ukrainian Romani dialect recognized by A. Barannikov were recorded by a person not speaking Romani language from Romani native speakers. This adapted data has no relation to Russian jargon.